

NEMES KRISZTINA

Jaume Vicens Vives

Jaume Vicens Vives katalán történész, író, egyetemi tanár és könyvkiadó a spanyol történetírás megújítója 1910-ben született Gironában, és 1960-ban hunyt el Lyonban. Korai halála nagy veszteséget jelentett nemcsak a spanyol-katalán tudományos élet, hanem a katalán közélet és politika számára is. 2010-ben, születésének századik és halálának ötvenedik évfordulója alkalmával Spanyolország-szerte megemlékezések, szemináriumok, közéleti események, tudományos szimpóziumok és konferenciák sora adózott emlékének, melyek közül érdemes megemlíteni néhányat. Így például I. János Károly király elnökletével emlékbizottság alakult, melyben a tudományos és kulturális élet legrangosabb képviselői mellett helyet kapott Madrid polgármestere és a katalán autonóm kormány, valamint a katalán városok képviselője is. A Museu d'Història de Catalunya *Jaume Vicens Vives i la Nova Història 1910–1960* (Jaume Vicens Vives és az Új Történetírás 1910–1960) címmel¹ rendezett kiállítást a l'Editorial Vicens Vives kiadóháza és a hivatalos (de nem politikai természetű) megemlékezéseket szervező Sociedad Estatal de Commemoraciones Culturales, valamint a Valenciái Egyetem közreműködésével. Emellett cikkek jelentek meg – többek között – az *El País*,² a *Vanguardia*, a *Serra d'Or*³ hasábjain, illetve a FAES honlapján.⁴ A megemlékezések sora Sir John Elliott brit hispanista konferenciájával zárult, melyen személyesen részt vett a spanyol uralkodó is.

Az emléké, melyben megtalálhatjuk a politikai jobb- és baloldalt, a spanyol monarchia és a katalanizmus képviselőit egyaránt, fent említett eseményei jól példázzák Jaume Vicens Vives örökségét, amit mint „híd-ember” hagyott Spanyolországra, illetve a katalán népre. Az alábbiakban megkíséreljük összefoglalni e kiváló társadalomtudós és nagy hatású gondolkodó életútjának és munkásságának fontosabb állomásait, hogy jobban megérthessük máig érezhető hatásának jelentőségét.

Vicens a Barcelonai Bölcsészkaron szerzett diplomát 1930-ban, ahol mesterei Antonio de la Torre y del Cerro és Pere Bosch i Gimpera voltak. A córdovai származású, pozitívista De la Torre professzortól a források tiszteletét és a szigorú forráskritikai szellemet sajátította el, míg Bosch Gimperától, a kor nemzetközi szinten is elismert katalán régész-történészétől az elemzés, a szintézis-teremtés és a közvetítés/írás képességét. Előbbi aján-

¹ http://www.mhcat.cat/exposicions/exposicions_realitzades/2010

² http://elpais.com/diario/2010/02/11/cultura/1265842801_850215.htm

³ A 2010-es megemlékező számba író történészek, kiadók, irodalomtörténészek a következő címekkel érzékeltették Vicens Vives üzenetének máig ható érvényességét: „Vicens Vives a remény magvetője”, „egy klasszikus alkotó”, „klasszikus és újító”, „egy mérvadó történész”, „a historiográfiai forradalom előidézője” stb.

⁴ http://www.fundacionfaes.org/record_file/filename/3202/JAUME_VICENS_VIVENS_EDUARDO_ESCARTIN.pdf

lotta számára doktori értekezésének témáját, melynek címe *Ferran II i la ciutat de Barcelona 1479–1516* (II. Ferdinánd és Barcelona városa) volt. Az értekezést 1936. február 22-én védte meg a Barcelonai Egyetemen egy olyan bizottság előtt, melynek tagja volt Ferran Soldevila is, akinek fő műve az 1934–1935-ben három kötetben megjelent *Història de Catalunya*, Francesc Cambó, a *Lliga Regionalista* vezetőjének felkérésére íródott.⁵ Soldevila annak a történelemszemzedéknek a képviselője volt, amelyet a 19. század végi katalán újjászületési mozgalom, a *Renaixença*, valamint a Restauráció (1874–1930) idején Spanyolország egységesítését célzó törekvések ellenében kibontakozó *regionalizmus kulturális mozgalma*⁶ indított útjára. E szemzedék katalán történészei, Bofarull, Sanpere i Miquel, Rubio i Ors a tudományos történetírás képviselői voltak, s emellett egyértelműen katalanisták; a katalán nemzettudat megerősítésére, a középkori nagyságra támaszkodva a saját nemzeti történelem megalapozására törekedtek.⁷ Ennek a romantikus, nacionalista történetírásnak az örököse volt Ferran Soldevila és Antoni Rovira i Virgili,⁸ Jaume Vicens Vives két idősebb pályatársa.

Vicens doktori disszertációjának szemlélete nagyban különbözött a katalanista történetírásától, melyet – az általa művelt tudományos történetírással szemben – amatőrnek és elfogultnak nevezett. Véleményét az *Estudis Universitaris Catalans* című egyetemi lapban közreadott cikkekben és tanulmányokban hangoztatta. Az egyik ilyen cikk, a romantikus katalán történetírói vonulat legnagyobb tudományos teljesítménye, Ferran Soldevila *Història de Catalunya* című művéről írott recenziója indította el azt a nézeteltéréseket élesen tükröző vitát, melyet Rovira i Virgillivel folytatott 1935 során. Jaume Vicens Vives nyílt levélben jelentette ki, hogy „a történelmet nem mi hozzuk létre, mi csak rekonstruáljuk”, s kinyilvánította büszkeségét, hogy azon egyetemi történészek közé sorolhatja magát, akik tudományos módszerekkel dolgoznak, nem pedig romantikus előfeltevések igazolására törekcsenek, ami által meghamisítják a történelmet.⁹ Rovira i Virgili a *La Humanitat*¹⁰ hasábjain válaszolt Vivesnek, ahol azzal vádolta, hogy „nem rendelkezik katalán érzékenységgel, igen elfogult, és pontatlan adatokkal dolgozik”.¹¹ Vives még ugyanebben az évben született válaszcikkében alternatív módszert javasolt az általa kritizálttal szemben, melyben

⁵ A könyvet 1962-ben újra kiadták, és Joan Fuster úgy nyilatkozott róla, mint a katalán múlt legjobb összefoglaló szintéziséről. A katalán historiográfia szerint a könyv tudományos érdemei, melyeket Vicens Vives is elismert, megkérdőjelezhetetlenek.

⁶ Tubinót idézi Sanchez-Prieto, Juan María: *Mémoire de l'Histoire et identité politique dans l'Espagne contemporaine*. Politeia. Cahiers de l'Association Française des Auditeurs de l'Académie Internationale de Droit Constitutionnel, 6 (2004) 339–356.; Tubino, Francisco Maria: *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*. Madrid, 1880. 179–180.

⁷ Ezen törekvések eredményeképpen született az első katalán nemzeti történelem Antoni Aulèstia i Pijoan tollából: *Història de Catalunya*. Barcelona 1887.

⁸ Antoni Rovira i Virgili (1882–1949) katalán újságíró és politikus, az ERC (a függetlenségpárti Katalán Köztársasági Baloldal, az 1936-os választások győztese Katalóniában) tagja, a polgárháború végén száműzetésbe kényszerül. Montpellier-ben, majd Perpignan-ban él, a katalán köztársasági parlament elnöke (1940–1949). Több a katalán nemzeti kérdéssel foglalkozó mű szerzője. (Például: *Història dels moviments nacionals* (1911); *El nacionalisme catalán* (1917); *Nacionalisme i federalisme* (1917); *Història nacional de Catalunya*. (1922)).

⁹ Fabre, Anna – Villanova, José Luis: *Jaume Vicens Vives: vida i obra geogràfica i geopolítica*. Treballs de la Societat Catalana de Geografia, 45 (1997) Vol. XII. 53–69.
<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000072/00000042.pdf>

¹⁰ A *La Humanitat* egy Lluís Companys által indított, a II. Köztársaság idején létező, bár 1934. október 6-a után betiltott, majd 1935-ben újra induló napilap, az ERC hivatalos orgánuma.

¹¹ Muñoz i Lloret, Josep Maria: *Notícia de Vicens Vives*. Barcelona Edicions Universitat, 1992. 68.

hangsúlyozta a katalán történelem alakulását meghatározó földrajzi, gazdasági, társadalmi tényezők és az ország geopolitikai lehetőségei vizsgálatának fontosságát. Ezt a cikket¹² tekinthetjük úgy is, mint elveinek deklarálását, melyben védi a történelmi szakma függetlenségét, egyetemi és tudományos mivoltát, szemben a politika által befolyásolt vagy meghatározott történelemmel.

Idézzük a cikkben megfogalmazott gondolatot: „Ha meg akarjuk írni az egyetlen elfogadható Katalónia-történetet, nem szabad, hogy a hierarchia tisztelete, a hibák elkendőzésének szándéka vagy érdemszerzési vágy irányítsa tollunkat. Azt a történetet kell megírunk, amely megismerhető a dokumentumokból és a Katalónia által megélt történelmi korszakok alapos tanulmányozása során.”

1936-ban adta ki Enric Baguével közösen *Història: primeres lectures* című munkáját, amelyben hangsúlyozza a tércépek fontosságát a történelem megértésében, és javasolja használatukat az oktatásban.

1937-ben kötött házasságot Roser Raholával, nemcsak Isten előtt, hanem a köztársasági idők szellemének megfelelően polgári szertartással is, melyet Bosch i Gimpera, az egyetem rektora, a Vicens által nagyra becsült történészprofesszor celebrált. Ez az égi és földi autoritásokat egyaránt tisztelő pragmatikus döntés okozta, hogy a polgárháború befejezését követően a Franco által elrendelt tisztogatások során Jaume Vicens Vives megfosztották egyetemi állásától, melyet 1933-tól töltött be A. de la Torre professzor adjunktusaként. Az intézkedés végzése egyértelműsítette, hogy az egyetemről történő, 1939-től 1945-ig tartó eltávolítást a házassági szertartást végző rektor „vörös” mivolta, valamint az indokolta, hogy Vicens tagja volt az egyetemi dolgozókat és oktatókat tömörítő forradalmi bizottságnak.

A szakmája gyakorlásától megfosztott történészt ki is telepítették; 1941-től a Jaen tartománybeli Baezában élt nehéz anyagi körülmények között, magántanítványokat fogadott, és a *Destino*¹³ című hetilapban publikált főként a második világháború történelmi eseményeivel kapcsolatos aktuálpolitikai kérdésekről a geopolitikai iskola¹⁴ szemléletét tükröző elemző cikkeket. Ebben az időszakban születik *España, Geopolítica del Estado y del Imperio* (1940) című műve¹⁵ is, mely szintén az akkor nagy népszerűségnek örvendő német geopolitikai iskola hatását mutatja, s engedményeket is tesz az uralkodó birodalmi ideológiának és retorikának: „Az ősi célok felé való új törekvésekben a nyelv és a faj jelenti a geopolitikai energiák hajtóerejét, melyek a történelmi mozgás létrehozói és ösztönzői. Ebben az értelemben a pánhispanizmus számára szilárd kiindulópontot jelent a biológia és a tör-

¹² *La Publicitat*, 1935. augusztus 25., idézi Fabre–Villanova: *Jaume Vicens Vives*, 54.

¹³ Az 1937 és 1980 között működő spanyol nyelvű hetilapot Burgosban alapították a Spanyol Falangehez tartozó katalán intellektuelek (Josep Pla, Eugeni D’Ors, Joan Estelrich, Fernando Valls Taberner, Juan B. Solervicens, Ignaci Agustí). A lap neve José Antonio Primo de Rivera jelmondatára utal: „*España es una unidad de destino en lo universal*” („Spanyolország egy sorsközösség az egyetemességben belül”). Az 1940-es évektől már Barcelonában adják ki a liberális, katalanista, demokratikus szellemiségű, a francóista cenzúrától bizonyos szinten mentességet élvező lapot, mely magas kulturális színvonalával nagy hatást gyakorolt a katalán burzsoáziára. 1975-ben Jordi Pujol megvásárolta, 1980-ban megszűnt lapként, de kiadó formájában tovább létezik ma is a Planeta kiadói birodalom részeként.

¹⁴ Vö.: Fabre–Villanova: *Jaume Vicens Vives* és Jaime VICENS VIVES: TRATADO GENERAL DE GEOPOLITICA <http://personales.ya.com/rpmsg/cga/libcomhis/node11.html>

¹⁵ Ebben a munkájában felhasználja a *Geopolítica de Catalunya* című, soha ki nem adott művének anyagát is, amelyet Pi i Sunyer, a Köztársaság kormányának kulturális minisztere rendelt meg tőle.

ténelem. Ez egy tisztán geopolitikai elv [...], amely a Föld új egyensúlyának alapját biztosítja.”¹⁶

1941-ben cikksorozatot publikált az olasz *Geopolitica* és a német *Zeitschrift für Geopolitik* című lapokban. A geopolitika módszerei és elvei iránti érdeklődését mutatja az 1950-ben kiadott, egyik főművének is tekinthető *Tratado General de Geopolítica*, melyben árnyaltan érzékelteti történészi elveit. E műve kiadásakor már ismét történészprofesszorként dolgozott a barcelonai egyetemen. A második világháború öt évvel korábban véget ért, a náci eltűnése a politika színpadáról szalonképtelenné tette a náci elmélettel azonosított német geopolitikai iskolát is. Vicens védelmébe veszi az iskola tudományos jellegét, rámutat szemléletének megalapozottságára, mert úgy véli, hogy a geopolitikai motívumok valóban hatnak egy állam mozgásterének, céljainak és külpolitikájának kialakulására, s szükségesnek tartja elhatárolni a geopolitika tudományát a müncheni–heidelbergi iskolától, amely Németország agresszív külpolitikai céljait igazolta, később pedig a náci ideológia kiszolgálójaként elvesztette tudományos értékét. Javasolja, hogy a geopolitikat nevezze inkább geohistóriának, ami véleménye szerint nem tartalmaz aktuálpolitikai áthallásokat. Úgy véli, neologizmust alkotott ezzel a kifejezéssel, amely mögött Fernand Braudel és az Annales-iskola történészi szemléletével teljesen egybecsengő elvek húzódnak meg. A történelmi események egy bizonyos, konkrét területen következnek be, minden országnak az alapja az a föld, az a keret és lehetőségtartomány, amelyen politikai intézményei létrejöttek. Az események csak a felszín, ezeket mindig mélyben rejlő, változatlan vagy nagyon lassan változó (*longue durée*) struktúrák határozzák meg. A föld és az ember viszonya adja az emberi közösségek fejlődésének irányát – ezt vallotta Febvre, Toynbee vagy Braudel is.

Jaume Vicens Vives földrajz iránti érdeklődését éppen Lucien Febvre 1922-ben kiadott könyve, a *La Terre et l'évolution humaine. Introduction géographique à l'histoire*¹⁷ keltette fel, melyről így vallott: „A könyv teljesen lenyűgözött... Talán a geopolitika és a geohistória iránti érdeklődésem és az az igyekezetem, hogy egy történetbe foglaljam az embert és a földet, s a történelmi lét valóságát a kartográfiai tényezőkben keressem, mindez szintén ebből a gyümölcsöző könyvélményből fakad.”¹⁸ A geopolitika és a politikai földrajz tehát eltűnt a spanyol tudományos életből és oktatásból, mindössze Jaume Vicens Vivesnek, a dogmák ellenségének 1939 és 1950 között írott munkái jelzik hatását.

1942-ben sógorával, Frederic Raholával létrehozták a Teide kiadót, amely napjainkban is létezik.¹⁹ Az alapításakor nagy újdonságot jelentő kiadó az oktatás minden szintjéhez szükséges tankönyveket és segédanyagokat adott ki, melyekben különleges fontossággal bírtak az ábrák, a fényképek és a térképek. J. Vicens Vives szerzőként vagy társszerzőként húszt általános vagy középiskolai oktatáshoz használatos atlaszt és kézikönyvet jelentetett meg kiadójában. 1942-ben kiadta az *Historia General Moderna* című munkáját, melyet a második világháború alatti történetírás egyik nagy liberális szintézisaként tartanak számon.

1943-ban, még jaeni tartózkodása alatt meghívást kapott a La Rábida kolostorában tartott történészkonferenciára, ahol megismerkedett az Opus Dei-hez közel álló történészek

¹⁶ Vives: *España, Geopolítica*, 211.; idézi Fabre–Villanova: *Jaume Vicens Vives*, 54.

¹⁷ Febvre, Lucien: *La Terre et l'évolution humaine, Introduction géographique à l'histoire*. Collection L'Évolution de l'humanité, synthèse collective. Paris, Éditions Albin Michel, első kiadás 1922.

¹⁸ Vicens Vives, Jaume: *Lucien Febvre y los Annales*. Destino, 708 (1951). Barcelona. Idézi: Fabre–Villanova: *Jaume Vicens Vives: vida i obra geogràfica i geopolítica*.

¹⁹ <http://www.editorialteide.es/>

egy csoportjával (Ricardo Rodríguez Casado, Rafael Calvo Serer és Florentino Pérez Embrid). Az ő és egyik korábbi mesterének, a madridi egyetemre került és a Franco rendszerrel jó kapcsolatokat ápoló de la Torrénak a politikai segítségével 1945-ben visszatérhetett a száműzetésből az egyetemre. 1947-ben versenyvizsga teljesítésével oktatói kinevezést kapott a zaragozai Legújabbkori Történettudományi Tanszékre, majd egy évvel később ugyanezen a módon a Barcelonai Egyetem Legújabbkori Tanszékére.

Életében ekkor új korszak kezdődött, melyben a hosszú mellőzöttség után kiteljesedhetett kutatói, kiadói, előadói és társadalomszervező tevékenysége. 1949-ben Olaszországba utazott, s az Európa felé való nyitottság jegyében megalapította a *Centro de Estudios Históricos Internacionales* intézetét, majd az 1951 és 1959 között megjelenő *Estudios de Historia Moderna* című folyóiratot, illetve 1953-ban az *Índice Histórico Español* című, negyedévente megjelenő, a spanyol és a hispanoamerikai történetírás és történeti kutatás kritikai kiadványát. A kiadvány ötlete a Vicens Vives Santaló utca 50. szám alatti lakásában tartott, tanárok és diákok részvételével zajló találkozóból nőtt ki, s finanszírozását Frederic Rahola, Vicens sógora biztosította az akkor már jól működő Teide kiadó bevételeiből.²⁰ Ezek a folyóiratok, tudományos kutatóműhelyek és találkozók teremtették meg a történeti kutatásokhoz szükséges egyetemi infrastruktúra alapjait.

Az *Estudios de Historia Moderna* első számában a következő hitvallást fogalmazza meg: „Mély meggyőződéssel valljuk, hogy a történelem maga az élet s annak bonyolult sokfélesége. Épp ezért nem érezzük, hogy kötődnénk bármilyen *a priori* elfogultsághoz, módszerhez, elgondoláshoz vagy célhoz. Nem tartjuk értékesnek a materializmus egyszemélyesét, a pozitivizmus sematikuságát és az ideologizálás frivolságát. A múlt élő valóságát próbáljuk megragadni, elsősorban azokat az érdekeket és szenvedélyeket, amelyek a hétköznapi emberek életét irányítják.”²¹

Az 1950-es év nagy jelentőséggel bírt számára; ekkor vett részt Párizsban a IX. Nemzetközi Történészkonferencián, ahol megismerkedett Arnold Toynbee gondolatrendszerével. Az újdonság, amit Vicens szemlélete jelentett a spanyol és a katalán történetírásban, kezdetben kizárólag szemléletbeli különbséget jelzett, mely az előfeltevésekkel szemben a dokumentumokból szigorú szakmai szabályok alapján leszűrhető következtetéseket részesítette előnyben. Az *Annales*-l való megismerkedését követően azonban újító szelleme konkrét metodológiai javaslatokban öltött testet. Látván a történettudományi munkák növekvő mennyiségét, saját törekvéseinek gyümölcsöző voltát, s a körülötte kialakuló iskolát, úgy gondolta, hogy a hispán történetírás fordulóponthoz érkezett. Erről a korszakról egyik könyvéhez írott bevezetőjében a következőképpen vall: „Eltűnhet egy sor anakronisztikus

²⁰ Manuel Riu professzor visszaemlékezése

<http://search.sweetim.com/search.asp?q=%C3%8Dndice+Hist%C3%B3rico+Espa%C3%B1ol+%281953&ln=hu&src=1010&sf=0>. A könyvtárakban tárolt, bekötött évfolyamok a *Bibliografía Histórica de España e Hispanoamérica* nevet viselik. Ez a kiadvány 1979-re már százezer recenzit, ismertetőt és kritikát adott ki, melyekben a kor vezető történészei, elismert társadalomtudósai értékelték és rendszerezték a kor történelmi munkáit. A szerkesztőbizottság Vicens munkatársai közül és diákjaiból állt, akik közt megtaláljuk a közelmúlt kulturális és tudományos életének sok jeles képviselőjét: Emilio Giralt, Ramon Gubern, Joan Mercader, Jordi Nadal, Jorge Pérez Ballestar, Joan Reglà, Eduard Ripoll és Manuel Riu. 1953 és 1955 között csatlakozott Rosa Ortega és Jordi Rubió, s nem sokkal később Joaquim Molas, Joan Cabestany, Santiago Alcolea, Carme Batlle, Montserrat Caminal, Dolores Beltrán, Miquel Llongueras, Julio Samsó, Alfredo Jiménez Prim Bertrán és még folytathatnánk a sort.

²¹ Vö.: Vicens Vives, Jaume: *Aproximación a la Historia de España*. Barcelona, 1990. 8. Ez az előszó 1960 februárjában, mindössze 4 hónappal a halála előtt íródott.

megközelítés (általában a tudós-filológiai kasztíliai nacionalista megközelítések²²), másrészt pedig megszülethet a történész mesterségének egy olyan új felfogása, mely nyitott az emberi vérárammal táplált valódi élet felé, és összeegyeztethetetlen a nagy absztrakt témákkal²³ s a politikai-ideológiai csodaszerrel, amely megmérgezte a hispán historiográfiát. Nap mint nap egyre több új módszer, segédtudomány jelenik meg – demográfia, közgazdaságtan, szociológia, statisztika –, ami arra enged következtetni, hogy nemsokára törvény fogja szabályozni a spanyol történetírás őserdejének összevissza növvő lombkoronáját, s ennek következtében a fény és a mérték visszafogja majd annak romantikus és homályos barokk túlbujánzásait.²⁴ „Ennek a dinamikus historiográfiai fejlődésnek az elmúlt hét évben a barcelonai iskola volt a motorja.”²⁵

Ugyanebben a prológusban fejt ki véleményét a legrégebbi, elbeszélő történetírói módszerről, amelynek az új historiográfiai áramlatok behatolása ellenére igen sok képviselője maradt Spanyolországban. Vicens szerint ez azt jelzi, hogy lehetlenség eltekintenuk a legősibb történetmondási-historiográfiai módszertől. Képviselőit mindössze arra kéri, hogy ne feledkezzenek meg a tudományos pontosság követelményeiről, és ismerkedjenek meg az új módszerekkel, hogy alkalomadtán felhasználhassák őket. A spanyol történetírásban a narratív, romantikus módszer mellé érkezett a német jogtörténeti iskola megtermékenyítő hatása, amely azonban Vicens szerint „hideg, terméketlen intézménytörténetté vált, s lassanként teljesen elfelejtkezett az emberi tényezőről, ami pedig az egész történetírás alapja”.²⁶ Ez az áramlat találkozott a hispán középkortörténetben eluralkodott purista filologizmussal, amely a dokumentumokat mítifikálta. Vicens szerint sem a királyok és a csaták mindenki által befűzött története, sem a privilégiumok, törvények, alkotmányok tanulmányozása nem vezet el bennünket a történelem titkához, s nem visz közelebb az emberi valósághoz. Ám a filológiai és az intézménytörténeti iskola elvetése nem azt jelenti, hogy a történészek a kultúrtörténeti módszer híveivé válnak. Bár véleménye szerint igen hasznos feltárni egy nép jellegzetességeit az ideológia, a jog, a vallás vagy az erkölcs szintjén, de ellenérzésének ad hangot, amennyiben úgy tartja, hogy a kultúra képviselői nem az egész nép gondolatainak és mentalitásának megjelenítői, hanem csak egy maroknyi entellektuel jellemzőit ismerhetjük meg rajtuk keresztül, s a kultúrtörténészek meggyőző metodológia híján mindig valamilyen ideológiai előfeltevésből kiindulva vizsgálódnak.

²² Itt Menéndez Pidalra (1869–1968) és szövegkritikai hagyományokat ápoló iskolájára gondol, s patrióta érzelmektől hajtva igyekszik meghatározni a spanyol lélek mint a történelem alaprtege milyenségét. Az eredeti spanyol hagyományok után kutatva arra az inkább ideológiai, mint történelmi következtetésre jut, hogy létezik egy hagyományos ideológiai alap, amely leginkább a liberalizmus elveivel cseng össze. Menéndez Pidal a félsziget népei közt a kasztíliai hegemoniát tartja üdvös megoldásnak.

²³ Itt arra a nemzeti karakterről folyó évszázados vitára utal, mely a korszak két nagy történésze, Amerigo Castrónak és Claudio Sánchez Albornoznak (1948, 1954) a vitájában csúcsosodott ki. Ennek a vitának a téje Spanyolország és a spanyol lét metafizikai meghatározása. A „Spanyolország örök” ideológiája jegyében élő Franco-korszakban Castro tézise a keresztények, a muzulmánok és a zsidók együttélésének gyümölcseként fogja fel Spanyolországot, s benualtságának okát éppen az utóbbiak kiűzésével magyarázza, míg Sánchez Albornoz úgy vélte, hogy Spanyolország sajátos jellege már a római hódítás előtt kialakult, s ezt gazdagították a vizigótok által képviselt germán jellegzetességek, anélkül azonban, hogy az alapvetésen változtattak volna. Menéndez Pidalhoz hasonlóan Sánchez Albornoz is alapvető fontosságot tulajdonít Kasztíliaának a spanyol karakter kialakításában.

²⁴ Vicens: *Aproximación a la Historia de España*, 3.

²⁵ Vicens: *Aproximación a la Historia de España*, 4.

²⁶ Vicens: *Aproximación a la Historia de España*, 5.

Vicens újjító szellem volt, akiben őszinte megismerési vágy, tudományos kíváncsiság és igényesség munkált. Ő nem a híres egyének és az adott kor értelmiségének tükrében kívánta szemlélni a történelmet, hanem a közösségi lét jobb megismerése által, melyhez a statisztikai módszer alkalmazásával gondolt közelebb kerülni, mert a statisztikát afféle semleges archívumnak tekintette, amely tükrözi az elődök sokféle gondolkodásmódját. Mint a prológusban kifejti, nem kíván részt venni a Spanyolország metafizikai valóságát meghatározni próbáló történelemszvitában, mert értelmezésében az e kérdésben született teóriák egy irreális Spanyolországot rajzolnak ki, de reflektál a Spanyolország milyensége és fejlődésének megakadása által felvetett kérdésekre. Úgy véli, hogy „Kasztília 1898 óta súlyos lelkiismereti kérdéssel küszködik. Ezt a nyugtalanító kérdést úgy próbálta megoldani, hogy más hispániai népek, nevezetesen a katalánság negatív attitűdjét tette meg a bajok okozójának. Ez nagyon is érthető és hatásos reakció a kollektív kasztíliai tudat számára, ha figyelembe vesszük a Kasztília és Katalónia közt a 18. századtól fennálló belső ellentmondások játékát, ami biztosítja a spanyol állam létéhez szükséges ösztönzést és kohéziót.”²⁷ Véleménye szerint két dolog mutatkozik meg Spanyolország történetéből, amelyet ő – Claudio Sánchez Albornoz-zal ellentétben – nem tart történelmi rejtélynek: „Először is, Spanyolország nem volt képes arra, hogy kövesse a nyugati civilizációs sémát, amely a kapitalizmus, a liberalizmus és a racionalizmus három területen, a gazdaságban, a politikában és a kultúrában való kifejlődését segítette elő, Kasztília pedig nem volt képes végrehajtani azt a küldetést, amely Spanyolországot harmonikus, boldog és közös megegyezésen alapuló egységgé kovácsolja.”²⁸

Az *Annales*-iskola új, totális történelemfelfogásában Vicens meglátta annak lehetőségét, hogy kimozdítsa a holtpontonról a katalán kérdést, és újraírja mind a spanyol, mind pedig a katalán történelmet. Ennek a törekvésnek a gyümölcse a két, főművének tekintett nagy esszé, az 1952-ben megjelent *Aproximación a la historia de España* és a két évvel később megjelent *Noticia de Cataluña*, melyet 1960-ban bővített változatban is kiadott. Ez a két munka historiográfiai fordulatot jelez, megtöri az addig uralkodó metafizikai magyarázatokra és tradicionalizmusra épülő érvelések sorát, és történelmi elemzésében szociológiai, mentalitástörténelmi megközelítést alkalmaz.

Másik nagy újjításként Vicens megpróbálta „regionalizálni” a spanyol történelmet, ami nem azt jelenti, hogy ezzel átkerült volna az általa – a fentiekben is bemutatott – kemény kritikával illetett katalanista történetírók csoportjába. Magyarozatában a katalán nacionalizmus kiváltó okának azt a jelenséget tartja, hogy a katalán ipari burzsoázia nehezen tudott beleilleszkedni az alapvetően agrárjellegű, kasztíliai típusú államszerkezettel rendelkező Spanyolországba. A *Noticia de Cataluña* alapvető fontosságú mű a katalanizmus szempontjából is, hiszen önismeretre szólít fel, a megegyezés, a lehetséges kompromisszum keresésére az országon belüli erőviszonyok figyelembevételével. Erre, amint azt a könyv első fejezetében szomorúan megállapítja, azért van szükség, mert: „Nem voltunk elég erősek ahhoz, hogy saját történelmet kovácsoljunk magunknak: ez a mi nagy tragédiánk.”²⁹

Borja de Riquer katalán történész a századik évforduló alkalmából újra kiadott *Noticia* előszavában csodálkozásának ad hangot, hogy egy ilyen gondolatokat tartalmazó esszé, mely arról tudósít, hogy Katalónia létező és megmaradni akaró kollektivitás, a Franco-korszak cenzúrájától engedélyt kapott a megjelenésre.

²⁷ Vicens: *Aproximación a la Historia de España*, 11.

²⁸ Vicens: *Aproximación a la Historia de España*, 12.

²⁹ Vicens: *Noticia de Cataluña*, 19.

Ez a művet is a Santaló utcai lakásban tartott termékeny, problémafelvetésekben és válaszkiérletekben gazdag viták ihlették. Katalóniában ebben a korszakban szintén az ország lényegének, mibenlétének megfogalmazása, valamint önálló politikai létének sikertelensége – amire a fent idézett mondat is utal – foglalkoztatta a történészeket. J. Vicens Vives is abból az addig is hangoztatott tételből indult ki, hogy Katalónia alapvetően más karakterrel bír, különbözik az ország többi részétől. A szerinte jellegzetes katalán tulajdonságok (individualizmus, kompromisszumkészség, a józan ész és az elragadtatott lelkesedés kettőssége, más szóval „a mindent vagy semmit”-szemlélet) és a történeti fejlődés jellegzetességei (etnikai keveredés, ragaszkodás az ősi földhöz, házhoz, kapcsolat város és vidék közt, kirajzás, kereskedőhatalom, a munka mint legfőbb érték) és fordulópontjai köré csoportosítva írja le nemcsak a katalán mentalitást, hanem a dolgok mélyebb megértésére törekedve a katalán nép történelmi útját, melynek summázatát a következőképpen adja meg: „A katalán lélek első számú jellemzője nem a racionalitás, mint a franciáknál, sem a metafizika, mint a németeknél, sem az empirizmus, mint az angoloknál, vagy az intelligencia, mint az olaszoknál, vagy a misztika, mint a spanyoloknál. Katalóniában az elsőszámú mozgatórugó az emberekben a létük akarása.”³⁰

Josep M. Lozano, Vicens életrajzírója szerint a gironai történész szemlélete és Spanyolország-projektje nagy hatást gyakorolt a fiatal katalán politikusra, Jordi Pujolra³¹ és rajta keresztül a Franco halála utáni politikai berendezés alakulására is.³²

A *Notícia de Catalunya* ihlette a valenciai Joan Fustert is műve, a *Nosaltres, els valencians* („Mi, valenciaiak”) megírására, ami a Vicens által felvetett önmegismerési imperativusra megfogalmazott valenciai válasznak tekinthető, s amelyben 1962-ben újra megfogalmazódik a *Països Catalans* gondolata, azaz a katalánul beszélő területek (Katalónia, Valencia, Baleári szigetek, Francia-Katalónia és az Aragóniai katalán övezet) összetartozása, nyelvi, kulturális egysége. A valenciai nacionalizmus egyik nagyhatású képviselője, az író-történész Joan Regla is Vicens tanítvány volt.

Az 1950-es évek tudományos szempontból igen termékenynek bizonyultak, hiszen az előbb említett két fontos, újjító szellemű esszékötet mellett sorra jelentek meg a Vicens kutatásait összegző történeti munkák, a korszak vége felé már a Teide-kiadónál: *Juan II de Aragón, 1398–1479: monarquía y revolución en la España del siglo* (1953); *El Gran sindicato de Remensas: 1488–1508: la última etapa del problema agrario catalán durante el reinado de Fernando el Católico* (1954); *El segle XV. Els Trastàmars*. Teide, (1956); *Historia social y económica de España y América* (Teide, 1957); *Estados del mundo: geografía política y económica* (Teide, 1957); *Els Catalans en el segle XIX*. Alianza (1958); *Manual de historia económica de España*: Editorial (Teide, 1959).

³⁰ Kiemeli Josep M. Muñoz Lloret, az Avenç szerkesztője, a Gaziel díjjal kitüntetett Vicens Vives életrajz írója: <http://www.vilaweb.cat/noticia/3688179/20100210/jaume-vicens-vives-voluntat-deser-catalans.html>

³¹ Jordi Pujol a Franco ellenes keresztény ifjúsági mozgalom tagja, vezetője, legendás alakja. A demokratikus átmenet idején pártja, a CiU kerül kormányra Katalóniában, ő pedig öt cikluson keresztül kormányozza az autonóm területet.

³² Vicens halálának évében ítélte a barcelonai haditörvényszék Jordi Pujolt börtönbüntetésre, aki felszólalásában ezt mondta: „Ahhoz a felemelkedő nemzedékhez tartozom, mely többre törekszik, országunk hírneve és büszkesége érdekében.” Ez a gondolat egyértelműen a nemzedékek közti összetartozás fontosságát hangsúlyozó, az ország megtartásának ügyét felvállaló nemzedékek szükségességét hirdető Vicensi hatást tükrözik. <http://www.expoknews.com/2010/01/15/vicens-vives-hoy>; Pujol, Enric: *Vicens i el Minotaure, A propòsit de Notícia de Catalunya de Jaume Vicens Vives* //www.jordipujol.cat/files/articles/013-VIA_13.pdf.

Ez az évtized azonban más tekintetben is igen mozgalmasnak bizonyult Vicens életében; ekkor kezdett ugyanis politikai tevékenységbe. Intelligens, nyitott, tevékeny, kedves és nagy tudású személyiség volt, aki népszerűségnek örvendett mind a rezsim mérsékelt hívei, mind pedig az országon belüli és kívüli katalanisták köreiből is. Mint azt Josep Pla kiválóan megfogalmazta: „Most ő mindenki bálvány: a montserrati bencéseké, a sant cugati jezsuitáké, az Opus Dei-é, a kapitalistáké, a szocialistáké, a száműzetésben élőké, a keresztényeké és a külföldi Franco ellenes mozgalomé. Politikus, és én csodálattal adózom személyiségének.”³³

A szintén l'empordai származású Josep Pla, a katalán irodalom egyik legtermékenyebb és legolvasottabb írója 1955-ös roseni találkozásuktól fogva ápolt szoros kapcsolatot Vicensszel, akit egyedül pulóvereinek megválasztása tekintetében tartott szélsőséges embernek, és akinek 1960-ban bekövetkezett korai és hirtelen halálát óriási veszteségként, a középszerű kor intellektuális életét ért hatalmas csapásként könyvelte el.³⁴

Az amerikai–spanyol diplomáciai kapcsolatfelvételt és a Szentszékkal kötött 1953-as konkordátumot követően Spanyolország nemzetközi helyzete konszolidálódott, s ezzel megszűnt a demokratikus változások reménye is. Vicens álláspontja ekkor a katalán értékek megőrzésére törekvő védekezést és a politikai akciókban való szerepvállalást jelentette.

Ugyanebben az időszakban fordult érdeklődése a közelmúlt története felé, melynek művelése nem volt gyakorlat az akkori Spanyolországban. Egy olasz kollégája, Marzorati felkérésére 1953-ban mindössze fél év alatt elkészült műve, a hatalmas vállalkozás, az Európa modern kori történetét feldolgozó sorozat spanyol fejezete, az *España contemporánea (1814–1953)*. Több barátjának és a külföldi sajtónak is úgy nyilatkozott róla, mint legjobb munkájáról; kiadására azonban csak halála évében kerülhetett sor. A századik évfordulóra újra kiadott munka meglepően éles szemmel elemzi az éppen átalakulófélben lévő Franco-diktatúrát, melynek ő is társadalmi szereplője volt.

1956 decemberében politikai manifesztumot szerkesztett, melyben a polgárháború utáni idők kérdéseit nem a vesztesek és győztesek közti választóvonal meghúzásával kívánta megoldani, hanem demokratikus és föderalista módon. A különböző politikai szemléletű csoportokkal való jó kapcsolatait felhasználva megalakította az *Associació pel Redreç de Catalunya*-t, azaz Katalónia Újjáépítésének Szövetségét, mely illegalitásban működött. Santaló utcai lakásának titkos vendégei közé tartoztak szocialista, kereszténydemokrata és katalanista politikusok egyaránt. Jaume Vicens politikai elképzelései irányadók voltak a húsz évvel későbbi katalán politika számára is, az autonómiák Spanyolországára és az 1978-as alkotmány is a pluralitás irányába való fordulást jelentette, szemben a korábbi unitáris, jakobinus, centralizáló modellel.

1957-ben részt vett a barcelonai egyetemi aula eseményeiben, mely a *Fets del Paraním*f néven vonult be a történelembe.³⁵ Ezen események következtében megalakult az *Assemblea Lliure d'Estudiants*, pártállástól független nacionalista diákszervezet, mely kulturális és politikai jogokat követelt a történelmi kisebbségek számára. Ugyanebben az évben

³³ <http://www.elpuntavui.cat/noticia/article/7-vista/8-articles/267550--un-llegat-de-vicens-vives-.html>

³⁴ Híres emberek életrajzait tartalmazó művében Josep Pla egy egész fejezetet szentel a gironai történetész alakjának. Vö.: Pla, Josep: *Homenots*. Barcelona, 1960. 89–125.

³⁵ Diáklázadás a Barcelonai Egyetemen 1957. február 18–19-én, melyet támogatott a Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya (1933–1986), s amelynek során követelték a történelmi nemzetek kulturális és politikai jogainak elismerését, a rezsim liberalizálódását és a társadalmi igazságszolgáltatást.

vezető szerepet játszott a híres barcelonai villamos sztrájk szervezésében, melyet Santaló utcai lakásából irányított.³⁶ Vicens jó kapcsolatokat ápolt a katalán ipari burzsoázia egyik, politizáló fiatalokból álló csoportjával is. A *Club Comodín de Ajedrez*-ben csoportosuló fiatalok meghívására Vicens 1958-ban előadást tartott, amelyben egyértelműen arra szólította fel a katalán burzsoázia eme új nemzedékét, hogy vegyen részt egy átalakítási folyamatban, melynek során véghez viheti az ipari forradalom még hátralévő feladatait. Ezt az előadást tartják a *Cercle d'Economía* alapítási dátumának,³⁷ mely szervezet csütörtöki gyűléseinek vitáit Vicens vezette, ő biztosította az összetartó erőt a Katalónia számára ideális politikai illeszkedés és az ennek elérésére szolgáló gazdasági erő fontosságát tárgyaló összejeveteleken.

Vicens Vives úgy ítélte meg, ha majd egyszer véget ér a Franco-korszak, a katalánság jövője attól függ, képes-e kinevelni olyan kiváló emberi tulajdonságokkal rendelkező, magasan képzett és országa iránt elkötelezett nemzedéket, amely hidat alkot múlt és jövő között. Érzékeltette a nemzedéki felelősséget, melynek e törekeny, könnyen semmivé foszló örökség megőrzését kell szolgálnia alázatos kitartással. Üzenete hasonló ahhoz, amelyet Salvador Espriu, a 20. század egyik legnagyobb hatású költője fogalmazott meg a *Pell de Brau* („A bika bőre”) című versciklusában: „Ha arra hívnak, hogy vezesd egy rövid pillanatra a nemzedékek évezredes sorát, tolj el magadtól aranyat, dicsőséget, hírnevet.”³⁸

Vicens ebbe az új nemzedékbe helyezi bizalmát, s úgy véli, hogy jó kompromisszumokkal megőrizhetik az országot, de a *Noticia de Catalunya* zárszavában már arra figyelmeztet, hogy önfeláldozás nélkül ez nem fog sikerülni: „Ehhez időre, szeretetre és nagyon nagy bizalomra van szükség. S valóban arra, amire Maragall figyelmeztet bennünket, olyan emberek hitére, akik nem félnek a bukástól és az értetlenségtől, akik látván, milyen hosszú út áll előttük, nekilátnak a feladatnak, s megfizethetetlen, személyes hozzájárulásukat adják óráról-órára és napról-napra.”³⁹

Vicens valóban megpróbálta Katalónia újjáépítésének szentelni hatalmas energiáit. Gyakorlati erőfeszítései közül az egyik azt is példázza, mennyire hitt a párbeszéd erejében. 1955-ben kihallgatást kért Martínez de Campos altábornagytól, a későbbi I. János Károly király nevelőjétől, akinek jóindulatában és megértésében bízva megpróbálta elmagyarázni a rezsím demokratizálásának fontosságát, mely „politikai naivitás” (Josep Pla) erős haragot váltott ki a jelentős katonai személyiségből.⁴⁰

1959-ben Párizsban felvette a kapcsolatot a száműzetésben működő katalán köztársasági kormány vezetőjével, Josep Tarradellas-szal, s egyeztettek Katalónia újbóli felvirágoztatását célzó terveiket. Mindketten a lassú, fokozatos átmenet hívei voltak; Tarradellas úgy

³⁶ Az áremelés ellen indult második villamossztrájk általános Franco-ellenes tüntetéssé vált, melynek során Barcelona lakossága 12 napon át nem használta a magasabb tarifát bevezető villamosokat. A sztrájkot támogatta és szervezte több Franco-ellenes csoport, melyeknek ez volt az első közös akciójuk és a barcelonai értelmiség, soraiban Jaume Vicens-szel. Ismertebb résztvevők még: Josep Benet, Maurici Serrahima, Edmon Vallès, Santiago Nadal.

<http://books.google.cat/books?id=7nXVPgAACAAJ&dq=La+vaga+d%27usuaris+de+tramvies+de+Barcelona+de+1957&hl=ca&cd=1>

³⁷ Ez a rendkívül befolyásos, ma is létező szervezet a katalán ipari vállalkozók, nagytőkések, befektetők csoportjait tömöríti. Vö.: http://www.nytimes.com/2012/09/21/world/europe/spains-prime-minister-fails-to-reach-revenue-deal-with-catalonia.html?_r=0.

³⁸ Espriu, Salvador: *Poesia i teatre*. Edicions 62, Barcelona, 1984. 76–77.

³⁹ Vicens: *Noticia de Catalunya*, 149.

⁴⁰ Muñoz i Lloret, Josep Maria: *Jaume Vicens i Vives (1910-1960): una biografia intel.lectual*. Edicions 62, 1997. 406–409.

tekintett Vicensre, mint az átmenetet szolgáló igen fontos figurára, lehetséges politikai vezetőre, aki *hid-ember* lévén elfogadható alternatívát jelentett volna mindenkinek.

A középkortörténészként induló, újíto, európai szellemet hozó, nyitott és élő történelmet alkotni akaró Vicens Vives tehát nemcsak történészként, de közéleti emberként is hatalmas művet alkotott. A tudományos életben fontos helyeket elfoglaló tanítványok sora mutatja módszereinek megtermékenyítő voltát, személyiségének nagy vonzerejét. Művei a spanyol historiográfia fontos alkotásai. Szemlélete a totális történetírás törekvését példázza, tudományos igénnyel alkotott hipotézisek, felvetések sorát jelenti.

Ars poeticájának érzékeltetésére álljon itt még két idézet tőle. Az első, mely költői vénát is sejtet, a *Serra d'Or*-ban, a montserrati bencés kiadó lapjában jelent meg 1960-ban, halála évében, s akár testamentumként is olvasható: „Megtaláljuk az erdőben az ösvényt és a tisztást, s megszábadulunk a ránk telepedő éjszakától és ködtől, ha egyszerű és konkrét feladatok megoldását tűzzük magunk elé. Túl sok csillagot alkottunk magunknak, és túl magasra helyeztük őket az égbolton, ahová erőnk már nem ér el, s most csontjainkat is alig tudjuk kitapogatni. Ha velünk együtt akarsz dolgozni, erről nem szabad megfeledkezned, s az első, amire szükséged van, az, hogy ember légy, s megismerd a kezedet és a fejedet. Szíved legyen erős, vesd meg az irrealizmust, és a pusztá logika vezérelje gondolataidat. Azt javaslom, hogy áldozd a közösségnek mindennapi munkádat, s mostantól ne menekülj a felelősségtől, melyet a holnap tesz rád, ne utasítsd el a fejlődés szellemét, de ne vesd meg atyáid örökségét sem. S mindenekelőtt, gondolj sokkal többet mindarra, amit építettünk, s ami naggyá tett bennünket, mint arra, amit akaratumk ellenére kényszerítettek ránk az idők és a véletlenek. A neheztelés és a bosszú szelleme a rabszolgák sajátja, ha azt őrzöd, soha nem leszel senki, s a tied sem. Így azonban te leszel a föld, s ez a föld a tied lesz.”⁴¹

Elkötelezettségéről, tudományos elhivatottságáról és hitéről vallanak a következő sorok is, melyek egyik tanítványának, Josep Fontanának írott leveléből származnak. A levélnek ezen sorai a tanítvány által húsz évvel ezelőtt alapított, a Pompeu Fabra Egyetemen belül működő Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives tudományos kutató központban Fontana professzor irodáját díszítik: „Továbbra is úgy gondolom, hogy létezik egy dolog, ami fontosabb, mint az egyetem, s ez az ország. S fontosabb a történettudománynál az egyetem, mert rajta keresztül az országnak szolgálhat a történettudomány.”⁴²

FÜGGELÉK

Jaume Vicenc Vives önálló, illetve társszerzővel írt kötetei⁴³

1. *Ferran II i la ciutat de Barcelona 1479–1516*. Barcelona, Universitat de Catalunya, Facultat de Filosofia i Lletres i Pedagogia, 1937.
2. *Política del rey católico en Cataluña*. Barcelona, Destino, 1940.
3. *España: geopolítica del estado y del imperio*. Barcelona, Yunque, 1940.

⁴¹ El nostre treball de cada dia, *Serra d'Or*, 1960. Idézi Lozano, Josep M.: Vicens Vives Hoy (<http://www.expoknews.com/2010/01/15/vicens-vives-hoy/>).

⁴² IUHJV Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives, alapító Josep Fontana, az idézet az intézet 2012. májusi bulletinjének 22. oldalán található. http://www.upf.edu/iuhjvv/publicacions/butlleti/Butlleti12_web.pdf

⁴³ Índice Histórico Español 1960. január–április 27. szám

4. *Historia general moderna del renacimiento a la crisis del siglo XX*. Barcelona, Montaner y Simón, 1942.
5. *Mil figuras de la Historia. Nombres ilustres, vidas famosas*. Barcelona. Instituto Gallach de Librería y Ediciones, 1944.
6. *Historia de los remensas en el siglo XV*. Barcelona, Instituto Jerónimo Zurita, 1945.
7. *Rumbos oceánicos, los navegantes hispanos*. Barcelona, Editorial Barna, 1946.
8. *Aproximación a la historia de España*. Barcelona, Centro de Estudios Internacionales, 1952.
9. *Juan II de Aragón, 1398-1479: monarquía y revolución en la España del siglo xv*. Barcelona, Teide, 1953.
10. *El Gran sindicato de Remensas: 1488-1508 : la última etapa del problema agrario catalán durante el reinado de Fernando el Católico*. Madrid, Patronato Marcelino Menéndez Pelayo, 1954.
11. *Noticia de Catalunya*. Barcelona, Destino, 1954.
12. *El segle XV. Els Trastàmars*. Barcelona, Teide, 1956.
13. *Historia social y económica de España y América*. Barcelona, Teide, 1957.
14. *Els Catalans en el segle XIX*. Barcelona, Alianza, 1958.
15. *Índice histórico español*. Barcelona, Edicions Universitat Barcelona, 1958.
16. *Manual de historia económica de España: amb la col·laboració de Jordi Nadal*. Barcelona, Editorial Teide, 1959.
17. *Estados del mundo: geografía política y económica*. (Társszerző: Joaquín Bosque Maurel.) Barcelona, Teide, 1957.
18. *Industrials i polítics del segle XIX*. Barcelona, Vicens Vives, 1961.
19. *Historia crítica de la vida y reinado de Fernando II de Aragón*. Zaragoza Institución „Fernando el Católico” (C.S.I.C.), 1962.